

Iulia Mărgărit

ÎMPRUMUTURI TURCEȘTI OPACE ÎN VOCABULARUL DACOROMÂNEI SUDICE

Studiile referitoare la influența turcă asupra limbii române au relevat, în primul rând, caracterul teritorial limitat al acesteia, în sensul cuprinderii exclusive în raza de incidență a fenomenului a celor două principate: Țara Românească și Moldova (ȘIO: 79; Pușcariu 1940: 316)¹. Restul teritoriilor de limba română au rămas oarecum externe față de înrăurirea osmanlie directă (ILR, 110): Transilvania, prin bariera naturală a Carpaților, corespunzând unei frontiere statale istorice, iar Banatul, în vecinătate cu Serbia, beneficiază de colportarea elementului turc prin mijlocirea neoslavă respectivă.

Dar influența turcă a cunoscut și un caracter limitat în timp. După o epocă de apogeu, culminând cu domniile fanariote, începe declinul lingvistic, impulsionat și de cursul relațiilor româno-turce. Unele dintre elementele lexicale, cele strâns legate de realitățile lumii feudale, pe măsura schimbărilor istorice, încep să se reducă tot mai accentuat ca frecvență și distribuție, până la ieșirea totală din uz. Parte dintre împrumuturile turcești, răspunzând necesarului momentan, s-au infiltrat în lexicul dialectal unde au continuat să supraviețuiască timp îndelungat, înainte de a dispărea definitiv. În acest sens, culegerile cele mai recente de materiale oferă posibilitatea de a identifica fapte emblematice pentru situația elementelor turcești de acest fel, dintre care prezentăm câteva din aria muntenească a dacoromânei.

Precizăm de la început că este vorba de perpetuarea unor împrumuturi din turcă, prin ocultare în structuri noi, în urma unor interpretări și adaptări, soldate cu multiple modificări fonetice, astfel încât, în forma actuală, termenii astfel creați nu lasă să se ghicească adevărata lor origine. Numai o cercetare minuțioasă asupra etimonului, a familiei lexicale, a sensului, relevă traseul sinuos al fostelor împrumuturi în planul limbii române.

¹ Observația: „Cât privește Ardealul, afară de orașele limitrofe cu Muntenia, turcismele sunt ca și necunoscute și în locul lor figurează echivalente maghiare, mai rar săsești ori nemțești” (ȘIO: 79) a cunoscut amendamente repetate. Nicolae Felecan (2004: 102–103) menționează, pentru Transilvania, existența unor turcisme, în relație de sinonimie cu regionalisme maghiare: *catifea* – *barșon*, *cearșaf* – *lepedeu*, *tutun* – *dohan*, *rachiu* – *palincă*, pe de o parte, semnalate deja în literatura de specialitate, pe de altă parte, împrumuturile indicate aparțin deja limbii standard, fapt ce explică și simplifică situația. Recent, Emil Suci 2011: 255–263 aduce în discuție problema împrumuturilor turcești, demonstrând prezența acestora „în trepte” în spațiul intracarpatic, unele de câteva secole, altele de curând. El combate „lipsa turcismelor în Ardeal” (Pușcariu 1940: 316) și se raliază poziției Coteanu/Sala 1987: 146, susținând posibilitatea penetrării elementelor turcești, în timp, din graiurile românești extracarpatic.

Barítai, bátai „uriaș, enorm”, a(u) fost înregistrat(e) în graiurile muntenești, ca adjectiv(e) invariabil(e), inedit(e) în contexte exclamative: *Când am venit acilea să mă trec prin avale, barítai ursu! Când, iese ursu din crăci, orăcăind, ș-așa îmi făcea labele ... la mine și orăcăia. Și-am început să strig „Săriți, oameni buni, că mă mănâncă și mă mănâncă!”* (TDM, II, 250, pct. 750, Slon, Prahova). *După ce ies acolo-n malu ăla, am auzit frunza: fâșa! fâșa! fâșa! Mare istorie! Ce să fie? Când: barítai lupu!* (*ibid.*, 252). Tot pentru Muntenia (Argeș), *barítai* a fost atestat cu mult timp înainte, pe la începutul secolului trecut: *Era o codănică de vreo paisprezece ani și eu barítai omul [= bărbatul], însurat și cu copii!* (I. C. Vissarion, *Schițe și nuvele*, 1954, 84, reeditare a volumului *Florica și alte nuvele*, 1916) „– *Da apără-te, lele, că de-aia ți-a lăsat Dumnezeu mâini ... Dacă stai în mână cu barítai nuiava și nu dai cu ea în câini, apăi, treaba dumitale!*” (idem, *Scrieri alese*, 1983, 157). Mai târziu, același termen apare într-un glosar regional cules din Teleorman: *Degeaba ai crescut barítai mârlanu, dacă n-ai făcut armata!* (CV, 1951, nr. 3–4, 15). La scurt timp, tot în rubrica de lexic regional a aceleiași reviste, este atestat un termen apropiat: *De ce stai în poziția-asta? Parc-ai fi un baraitan!* (CV, 1952, nr. 2, 37). Reperat și comentat de Al. Graur (ER, 56), după context, „este, fără îndoială, *baraictar*, adică *bairactar* «stegar»”, poziția solemnă a unei persoane, la un moment dat, sugerând anturajului gradul militar corespunzător, pentru care ostașii erau selectați după statură, înălțime, ținută. În comparația ireală, *parc-ai fi un baraitan*, Al. Graur a intuit relația *baraitan* – *bairactar*, verosimilă pentru lexicul dialectal muntenească. Este posibil ca termenul specializat, pătruns în epoca fanariotă (v. DA s.v.; ȘIO, I: 9; Suciș II: 68), să fi fost colportat, de către foștii soldați în lumea satului, unde a suferit modificările de rigoare datorită modalității orale de preluare și nivelului cultural al vorbitorilor. Metateza a reordonat structura împrumutului în *baraictar*. Ulterior, reducerea grupului consonantic *ct* a adus încă o simplificare: *baraitar*, disimilarea consonantică [r] – [r] > [r] – [n] sau comutabilitatea secvenței terminale *ar* > *an*, ca în *astragan* > *astragar* (v. Gl. Munt., DGS s.v.), a încheiat procesul de adaptare și apropiere a primitivului *bairactar*, atestat în documentele istorice (*Tudor au omorât pe bairactarul Sava, gospodarul arnăușilor* – ȘIO, I: 9), în varianta dialectală *baraitan*. Însușit aproximativ ca formă și ca sens, în timp, *baraitan* cunoaște alte deteriorări formale, chiar dacă, pentru moment, putea să fie alăturat seriei *vlăjgan*, *găligan*, pentru credibilitate. El nu se stabilizează ca nume (*un baraitan*), ci tinde către altă categorie morfologică. Sub influența adjectivului *ditamai*, probabil, are loc, o nouă modificare, *barítai*, încheiată prin disimilare vocalică: *barítai*. Paralelismul realizat *barítai* – *ditamai*, favorizat de relativa apropiere formală și de contextul stilistic comun, se susține și prin treapta următoare, a variantelor. În acest fel explicăm dezvoltarea formei abreviate *batai*, după modelul *ditai*: „– *Fugi de-aci, țățico, că tu te faci!*” *Zice* „– *Cum nu poți tu să mergi, batai muntele de femeie?*” (TDM, II, 157, pct. 703, Dișești, Prahova).

În privința neconcordanței de accent: *barítai* > *bátai*, mai mult chiar, a creării variantei prin suprimarea, paradoxală, a silabei accentuate, presupunem că forma

abreviată descinde de la o variantă accentuală *báritai*, cu același accent ca și *dítamai*, fiind vorba, de altfel, de un termen specific contextelor emoțional-afective, cu multiple posibilități intonaționale. Din păcate, toate sursele în care a fost atestat termenul, în afara culegerii TDM, nu au menționat accentul.

Contragiú „flăcău care odinioară tocmea lăutarii și îi plătea pentru buna desfășurare a horei pe parcursul unui întreg sezon”, figurează în lexicul dialectal din Muntenia: *Eu când eram de optisprezece ani eram **contragiú**. Dumneavoastră [către anchetatorii dialectologi] poate că nu știți ce e **contragiú**, vă povestesc eu acuma. Eram cinci băieți, cinci veri și cinci ... streini. Și primăvara, de la lăsatul secului zis ... și pân la Paști să tomnea lăutarii. Tomind lăutarii, trebuia să răspundă cineva dă lăutarii-eștea, ca să joace fetele, ișau bătrânii, bătrânele, copiii la mărgini acolo, la oră ... și jucau [...] Ce crezi că ne lua lăutarii? Nouă [organizatorilor], nouă nu ne lua niciun ban, dar însă plăteau băieții care jucau și fetele ... Veneam duminica dimineața cu lăutarii la fiecare domnișoar-acasă, ne primea părinții ... ne plăteau: alta-i da o dublă de porumb, alta-i da un pui dă găină, alta-i da un cinci lei, zece lei ca să fie și lăutaru mulțumit. Și strângea lăutaru câte o sută de duble de muncă, câte-o mie și ceva dă ouă și le cânta pă fiecare duminică și sărbătoare ... lăutarii erau plătiți ... și ne iubeau părinții ... care aveau fete mari ... și le era drag dă ... dă acești care conducea dă să numea **contragii** (TDM, I, 436, Dracea, com. Crângu – Teleorman).*

Deși atestat în perioada interbelică în Prahova (GS, 1929–1930, 130)², *contragiú* nu a fost preluat de dicționare. El reprezintă reflexul dialectal al unui fost neologism de origine turcă *contracciu* „cel ce încheie un contract; antreprenor, concesionar”, notat în CADE s.v., DA (s.v. *contract*), deja pentru anul de apariție al volumelor corespunzătoare, 1926–1931, respectiv, 1940, cu semnul arhaicității. SDLR, 1939 apreciază *contracciu* s.v. *contract*, ca popular, iar ȘIO și Suciú nu îl înregistrează. Dispărut din lexicul variantei standard, termenul s-a retras în vocabularul dialectal supraviețuind, conform atestărilor, în partea de sud a țării. Absența unui termen specializat³, în Muntenia, care să desemneze flăcăii responsabili în relația [contractul] cu lăutarii, pentru programul de distracții al tineretului, a favorizat preluarea și adaptarea împrumutului. Modificarea fonetică a termenului (v. GS, 1929–1930, 130) constă în înlocuirea sufixului original cu varianta sonoră a acestuia (-giú), activă în graiurile muntenești (cf. Gl. Munt., DGS s.v. *parcagiú*, *pompagiú*, *vadagiú* etc.).

Termen neatestat, **lăstăreálă**, cu semantismul „totalitatea șipcilor bătute pe căpriori pentru a susține tabla sau țigla”, circulă în Muntenia (ALRR – Munt. și

² Autoarea, Alexandrina Istrătescu, *Texte populare din județul Prahova* (108–138), în *Glosar*, 130, face următoarea precizare: „Semnificația acestui cuvânt, însuși bătrânul ce mi l-a spus, nu mi-a putut-o preciza. Cred că e vorba de acela ce avea sarea concesionată prin contract: *Atunci iera Mălaru, pâra pă omu care tăia sare*.”

³ Pentru Moldova, de exemplu, este atestat un alt termen: *În satele de la șes, când fac joc, câțiva flăcăi numiți **tocmași**, arvonesc scripcarii încă înainte de sărbători* („Sezătoarea”, III: 108).

Dobr., II, h. 192/pct. 700, 715, 811–813, 824, 856; Gl. Munt./pct. 702, 811, 813, 816, 820, 844) și în varianta *alăstăreală*: [Lucrătorii] *mi-a bătut alăstăreală pă ea* [= casă] *ș-a rămas cu învelișu* [de pus] (AFLR/pct. 691, Picior de Munte, com. Dragodana, Dâmbovița). Cu același semantism, în aceeași zonă, are curs și *astăreală* (AFLR – Munt. și Dobr., II, h. 192/pct. 814, 818, 822, 831; TDM, III/pct. 798, 817; AFLR/pct. 706, 707, 714, 789, 798, 817, 818, 823, 844: *Pui astăreală pă căpriori și după astăreală ori pui șindrila ori pune omu tablă* (AFLR/pct. 706, Talea, jud. Prahova).

Astăreală se analizează prin *astări*, verb creat pe terenul limbii române de la *astar*, împrumut din turcă: *idem* „căptușeală”, consemnat de ȘIO, II: 27; Suciu, II: 57. Preluat din lexicul croitoriei în terminologia casei, *astar* a cunoscut o adaptare de sens, de la „căptușeală pentru haine”, la „căptușeală pentru învelitoarea acoperișului”. Suplinind o necesitate terminologică, împrumutul a dezvoltat verbul *astări*, de la care s-a creat deverbalele *astăreală*, mai întâi semnificând „acțiunea de fixare a scheletului din scânduri pentru acoperiș”, apoi cu extensiune de sens, ca nume colectiv „scândurile, șipcile care susțin acoperișul”. În concordanță cu noul înțeles s-a conturat un nume corespunzător pentru a desemna șipca folosită în acest scop: *astereală*, var. pl. *asterialele* (AFLR/pct. 912, sat Magherești, Săcelu, fostul raion Gilort). Cu timpul, familia lexicală *astar*, începe să se învechească, prin frecvența tot mai scăzută, odată cu declinul influenței turcești. Aceeași soartă o are și deverbalele *astăreală*: nu mai este înțeles, este confundat, uitat: *Peste căpriori pune blană sau nu știu cum îi spune la blana aia ... astereală* (AFLR/pct. 789 Răscăieți, com. Vișina, Dâmbovița). Într-un astfel de stadiu, modificările, reconstituirile de formă sunt inerente, iar variantele inevitabile. Așa a apărut *rastereală*, prin anticiparea consoanei [r]: *N-a apucat să bată rastereala, c-a venit ploile* (AFLR/pct. 809, Pietroșani, Teleorman). Varianta ne-a atras atenția pentru că, prin disimilare consonantică totală, la distanță, [r] – [r] > [l] – [r], se explică stadiul *lăstăreală*, o etapă nouă în procesul supraviețuirii derivatului *astereală*. *Lăstăreală* a fost preluat „din mers” și s-a impus, probabil, fiindcă, printr-un fel de etimologie populară involuntară, a satisfăcut exigențele vorbitorilor. Transparența lexicală câștigată, prin posibilitatea corelării cu *lăstar* (v. DA s.v. 2. „prăjină”), a prelungit vitalitatea derivatului primordial *astăreală*. Sub influența acestuia, *lăstăreală* dobândește varianta augmentată *alăstăreală*, după cum și *astăreală*, la rândul lui, dezvoltă prin afereză, o variantă simetrică redusă, în cadrul paralelismului astfel creat: *stăreală* (v. ALRR – Munt. și Dobr. II, h. 192). Coexistența de forme mai vechi și mai noi, *astăreală* – *stăreală*; *lăstăreală* – *alăstăreală* atestă încă o dată creativitatea limbii române, punctul de pornire în acest caz fiind un vechi împrumut de origine turcă, *astar*, greu de recunoscut și de identificat în rezultatul „final”: *lăstăreală*.

Perceá, perceát, percíu. Verbul *percea* figurează în DLR, pe baza unor atestări din CV, 1950, nr. 3, 36: „a împetrița”, cules din Teleorman, dar și din Argeș (Gl. Argeș, 198), cu sensurile „a (se) păta, a (se) murdări” (*Ia uite cum te-ai perceat cu cerneală pe haine!*) și „a-i face (cuiva) vânăta (prin lovire)”, p. ext.

„a lovi, a bate”, preluat în DLR: *Cine te-a perceat așa la ochi, nevastă?* (Gl. Argeș, 198). Tot după Gl. Argeș, dicționarul-tezaur, a inclus încă un sens [despre femei] „a se farda în mod exagerat”: **S-a perceat** *ca o mască pe față!* (*id. ibid.*). Ulterior și alte dicționare au tratat termenul, cu același semantism: (regional, tranz. și refl.) „a (se) păta; a (se) murdări” (ȘDU, NȘDU).

Adjectivul corespunzător este prezentat cu două accepții, conform lucrărilor valorificate (v. DLR s.v. *perceat*): 1. „pătat”: *Așa s-a născut, perceat la nas!* (Gl. Argeș, 198). 2. (prin Munt. și Olt.) „pestriț, bălțat, tărcat”, după cum atestă Ciaușanu, *Vâlcea*, 187; CV, 1950, nr. 3, 36; *idem*, 1951, nr. 1, 36 – Teleorman; *Lexic reg.*, I, 37 – fostul raion Gura Jiului; Gl. Argeș, 198). Iorgu Jordan semnalează adjectivul în SCL, XX, 1969, nr. 3, 328, după D. Stănoiu: *Părul perceat, ici și colo, cu șuvițe albe* (*Adevărul literar*, 9, X, 1932, p. 2, col. 1).

Toate dicționarele care au tratat fie verbul, fie adjectivul, fie ambele, au declarat „etim. nec.”, drept pentru care, în același scop, încercăm să valorificăm culegerile recente de material dialectal.

În ALRR – Munt. și Dobr., II, h. 276 „je marque une brebis”, pct. 807 apare *împerciez*, iar în apropiere (pct. 804) *încerpez*, *însemnez*, între care nu excludem o virtuală „înrudire”, dacă admitem probabilitatea unui accident fonetic de felul metatezei: *încerpez* > *împerc(i)ez*. Direcția modificării fonetice ne-a fost sugerată de notarea altor forme, pe aceeași hartă: *înciripesc oaia* – pct. 770; *îi fac un semn la ureche, o înciripesc* – pct. 764, cu diferența de conjugare, dar și de complex sonor: *încerpa*, *înciripi*. Mai mult, în alte puncte a fost notat verbul simplu: *ciripesc*, *pui un semn, însemnez* (pct. 793): *o ciripesc* [oaia] *s-o cunosc* (pct. 767); *să ciripește, am ciripit-o* [oaia] (pct. 817). În pct. 789, informatorul face distincție între modalitățile de însemnare a oilor: *ciripesc cu vopsea; și preducesc*: „fac gaură”. Așadar, prin *ciripi* ar trebui să înțelegem „a face semn, a însemna cu vopsea lâna oii”. Analizabil, verbul *ciripi* relevă posibilă bază *ciripie* „sfoară roșie de care se servesc dulgherii spre a trage linii drepte pe scânduri, pe bârne” (v. DA s.v.). Același dicționar specifică aria de răspândire a termenului „în România veche”, fiind vorba de un împrumut turcesc: *çirpi*, dial. *çirpi* (ȘIO, II: 134; Suci, II: 154), sau mediat de limba sârbă: *çirpija*. ȘDU, ca și Suci, II, furnizează un detaliu semnificativ în definirea termenului: „sfoară înmuiată în ceară roșie cu care se trasează linii drepte în dulgherie”, de altfel reluat în DEX, unde *ciripie* figurează ca regionalism: „sfoară muiată în vopsea (roșie) pe care o întinde dulgherul ...”. Pe baza acestor informații, relația *ciripie* > *ciripi* „a însemna cu vopsea (roșie)” pare verosimilă, evident, prin lărgire de sens. Preverbul dobândit ulterior *înciripi* reprezintă un augment credibil, dat fiind faptul că în graiurile muntenești cuplurile verb simplu/verb prefixat excelează prin frecvență: *înmărita/mărita*, *înnăște/naște*, *înnăvădi/năvădi* etc. (v. Gl. Munt. s.v.). Varianta verbală prefixată, prin extensiunea corpului fonetic, devine susceptibilă de modificări: sincopă: *înciripi* > *încirpi*; fluctuația vocalică [e] > [i]: *încerpi*; modificarea conjugării *încerpa*; metateză: *împercea*, *împercia*, separarea și abandonarea prefixului: *percea*.

Dezvoltările de sens reflectă evoluția ulterioară pe aceeași „direcție” semantică: „a păta; a murdări; a face semn prin lovire; a face semn prin fardare excesivă”. Recent, Bărbuț, *Dicț. olt.*, 152 confirmă variantele adjectivale *perceat*, *perciat*, dar și desprinderea unui nou adjectiv: *perciu*, *-ie* „bălțat”, creat prin schimbare de sufix de la participiul verbului derivat pe baza unui împrumut turcesc. Ca semn al evoluției, la un pol, în trecut, se află *ciripie*, iar în etapa actuală, la celălalt pol, adjectivul *perciu* (probabil, accentuat *perciu*, întrucât autoarea a renunțat la semnul grafic corespunzător), ca mărturie a creativității graiurilor dacoromâne sudice în raport cu împrumuturile efectuate din alte limbi.

Termeneă, termenéle. Notat în ALRR – Munt. și Dobr., III, h 309/pct. 831, cuvântul *termenea*, *~ele*, absent din dicționare, semnifică „pănușă”. În concordanță cu titlul hârtii „j’effeuille (l’épi de maïs)”, precum și cu chestiunea corespunzătoare [= întrebare indirectă] „Ce spui că faci când dai jos pănușile (foile) de pe știulete?”, unele răspunsuri pot avea o anumită semnificație pentru identificarea cuvântului-titlu. Astfel în pct. 807 s-a răspuns *dezbrac, curăț de foi*, iar în pct. 709 *dezbrac, gogesc de foi*. Accepția metaforică a primului verb, preluat din lexicul specializat vestimentar, ne determină să presupunem că și *pănușa*, *~ile* au fost comparate cu un obiect de îmbrăcăminte. Formal *termenea* evocă paronimic *fermenea*, împrumut de origine turcă, însemnând „astăzi (= 1934, an de apariție pentru DA), în unele regiuni din România, «haină țărănească, până la brâu, de forma minteanului» ...” Termenul atestat în Dâmbovița (v. DA s.v.), în zona Vălenii de Munte (Jipescu, *Opincar*, 80), confirmat în SDLR „și-l mai poartă și azi (=1939, an de publicare) țărani în Muntenia”, a fost atestat recent, în jud. Giurgiu, în formă coruptă, cauzată, probabil, de uitarea denumirii vechiului obiect de îmbrăcăminte, prin joc de cuvinte sau chiar prin etimologie populară.

În sprijinul soluției propuse aducem următoarele argumente 1. relația paronimică *fermeneă /termeneă*; 2. domeniul comun de referință al celor doi termeni – îmbrăcăminte pentru om și [figurativ] pentru plante; 3. accentuare identică; 4. traseul parcurs de termenul de origine turcă coincide cu evoluția acestuia: pătruns ca articol de vestimentație pentru boierime, odată cu ieșirea din modă, a trecut în lexicul dialectal, cu același semantism, unde, de asemenea, învechindu-se, a suferit modificări de formă și de sens.

Titian(ă), toitan(ă). Pentru originea adjectivului variabil, *titiană* „rotundă, mare, dolofană, grasă” din Gl. Argeș, 267: *Gâscă titiană, /Umblă noaptea prin poiană?* (Folclor), dar absent din dicționare, propunem corelarea cu *toitan*, *-ă* răspândit în Muntenia și Oltenia, și substantivat, „(copil sau pui de găină, de rață etc.) măricel, bine dezvoltat, împlinit; voinic, dolofan; p. anal. (obiect) mare” (v. DLR s.v.). *Toitan* cunoaște multiple atestări: Coman, Gl., 79: *Eram toitan și aveam pe samă o turmă întreagă de oi!* (Mățău-Mușcel); Rădulescu-Codin, Mușcel; Tomescu, Gl.; *Lexic reg.* I, 87, Vâlcea „copil gras”; II, 32, Vâlcea „boboc de rață de 2–3 luni”; Gl. Argeș, 270: *o femeie toitană; o ploscă toitană*. Ca substantiv, a fost atestat cu

sensul „oală mare de pământ”: *Lexic reg.* I, 87, Vâlcea; II, 17, 18, pentru aceeași zonă. Cu valoare de epitet, precedă termenul de care se leagă prin prepoziția *de*: *S-a făcut o toitană de fată, crapă fustele pe ea!* Gl. Argeș, 270.

În ultimul timp, termenul a fost atestat ca substantiv: *toitan* „băiețandru” (Gl. Munt./pct. 771), *toitană* „fetișcană” (*ibid.*/pct. 805, 806, 816, 829): *E câte-o fată d-astea micili, toitană nu fată mare, îi cară apele* [mortului] (pct. 805, Toporu, Teleorman); de asemenea, ca adjectiv (ALRR – Munt. și Dobr., I, h. 138/pct. 776, Plopii-Slăvitești, Teleorman): *o toitană dă fată*, cu numeroase derivate: *toitănac*, *~aci* „băiețandru” (ALRR – Munt. și Dobr., I, h. 141/pct. 799), *toitânașă* „fată mai măricică” (ALRR – Munt. și Dobr./pct. 808), adj. m. pl. *toitânași* „măricei” (Gl. Munt./pct. 776); *toitânel*, *~ei* 1. adj. m. „măricel” (Gl. Munt./pct. 816, 819, 821, 824; ALRR – Munt. și Dobr./pct. 816: *Vătui îi spunem la iepure, când e toitânel așa* (Mereni, com. Coțești, Dâmbovița); 2. s. m. pl. „pui de găină când încep să aibă pene”; (ALRR – Munt. și Dobr./pct. 819; Gl. Munt./pct. 819, 824).

Subliniem faptul că sfera semantică a adjectivului s-a extins, fiind atestat și cu referire la lumea vegetală: *Dacă-l udăm* [tutunul], *să face răsadu .. toitânel așa* (TDM, III, 500, pct. 824, Mihăilești, fostul jud. Ilfov).

De la *toitan*, termen cu largă răspândire în aria sudică, după cum se poate deduce din numeroasele atestări, ar fi putut apărea variante fonetice, datorate coarticulației. Prin propagarea vocalei [i], ar fi rezultat **toitian*, iar mai apoi prin disimilare vocalică totală: *titian*. Ipoteza filiației *toitan* > *titian* se bazează pe similitudinea de corp sonor și semantismul comun al celor doi termeni. În ceea ce privește originea termenului-bază, DLR menționează „etim. nec.”, iar Suciuc 1989, 92; *id.*, II, 764 propune tc. *toydan* „rasă de dropii ale cărei exemplare sunt mai mari decât dropiile obișnuite”. Împrumutul din limba turcă, la nivelul dialectal al limbii române, ar fi cunoscut o reorganizare de sens de la „dropie mare, mai mare decât în mod normal” la „(mai) mare în comparație cu stadiul anterior sau normalitatea”, cu referire la ființe, chiar și la om, la vârste diferite. Sub aspect fonetic, asimilarea consonantică totală [t] – [d] > [t] – [t] ar fi contribuit la perfectarea eufonică a cuvântului: *toitan(ă)*. De la împrumutul turcesc se revendică *toitan(ă)*, *titian(ă)*, elemente lexicale regionale care conferă individualitate graiurilor dacoromâne sudice.

Termenii prezentați pot fi considerați emblematici pentru destinul unor împrumuturi turcești din limba română. Au pătruns în lexicul dialectal pentru că proveneau din domenii de referință adiacente cu viața satului: armată (*baritai*, *batai*), administrație, comerț (*contragiu*), meserii (*lăstăreală*, *percea*, *perceat*), vestimentație (*termenea*), diverse (*titian*, *toitan*). S-au fixat în vocabularul regional, pentru că au fost preluați creator, prin interpretare, ca formă și sens, modificați în consecință prin apropiere de presupusa categorie morfologică (*ditamai*, *ditai* și *baritai*, *batai*), terminologică (*cămășuială* sinonim cu derivatul primordial *astăreală*, care, uitat, este refăcut în sensul unei transparențe lexicale depline: *lăstăreală* „totalitatea șpicilor = lăstarilor”; *perceat*, sinonim și apropiat formal de *pătat*, *bălțat*, *termenea*, adaptat prin etimologie populară pentru învelișul *terminal* al

știulețului, care îmbracă boabele ca o *fermenea*; *toitan*, evocă sonor adjective cu semantism apropiat: *roitoman* (v. Gl. Munt., DGS, III, s.v.). Posibilitatea de încadrare a fostelor împrumuturi, prin intervențiile operate de către vorbitori, a asigurat supraviețuirea acestora până în etapa contemporană de evoluție a limbii.

ABREVIERI

AFLR	= <i>Arhiva fonogramică a limbii române</i> a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
ALRR-Munt. și Dobr.	= <i>Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea</i> , de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, I–II, 1996; III, 2001; de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, IV, 2004; de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, V, București, Editura Academiei, 2007.
Bărbuț, <i>Dicț. ol.</i> Coman, Gl.	= Dorina Bărbuț, <i>Dicționar de grai oltenesc</i> , Craiova, 1990. = Petre Coman, <i>Glosar dialectal</i> . București, Monitorul Oficial și Imprimeria Națională, 1939 (Academia Română, Memoriile Secțiunii literare. Seria III, Tom IX, Mem. 5).
Coteanu/Sala	= Ion Coteanu, 1987, Marius Sala, <i>Etimologia și limba română. Principii. Probleme</i> . București, Editura Academiei Române.
CV	= „Cum vorbim”. Revistă pentru studiul și explicarea limbii. București. Anul I (1949) ș. u.
DA	= Academia Română, <i>Dicționarul limbii române</i> , București, 1913–1948.
DEX	= <i>Dicționar explicativ al limbii române</i> . Ediția a II-a. București, 1986 (Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”).
DGS	= <i>Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice</i> , de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, coordonator: Maria Marin. Volumul I, Literele A–C. Volumul II, Literele D–O. Volumul III. Literele P–Z. București, Editura Academiei, 2009, 2010, 2011.
DLR	= Academia Română, <i>Dicționarul limbii române</i> (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
Felecan 2004	= Nicolae Felecan, <i>Vocabularul limbii române</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, Presa universitară clujeană.
Gl. Argeș	= D. Udrescu, <i>Glosar regional Argeș</i> , 1967.
Graur ER	= Al. Graur, <i>Etimologii românești</i> , [București], 1963.
ILR	= Florica Dimitrescu, Viorica Pamfil, Elena Barborică, Maria Cvasnâi, Mirela Theodorescu, Cristina Călărașu, Mihai Marta, Elena Toma, Liliana Ruxăndoiu, coordonator Florica Dimitrescu, <i>Istoria limbii române</i> . Fonetică, Morfosintaxă, Lexic. București, Editura didactică și pedagogică, 1978.
Lexic. reg., I–II	= <i>Lexic regional</i> , I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreția Mareș, 1967 (Societatea de Științe Istorice și Filologice).
Mărgărit, PED Mușcel	= Iulia Mărgărit, <i>Probleme de etimologie dialectală</i> . „Etymologica” 13, 2002. = C. Rădulescu-Codin și D. Mihalache, <i>Sărbătorile poporului, cu obiceiurile, credințele și unele tradiții legate de ele</i> . Culegere din părțile Muscelului, 1909.
NȘDU	= Lazăr Șăineanu, <i>Dicționar universal al limbii române</i> , vol. I–II, ediție revizuită și adăugită de Al. Dobre, Ioan Oprea, Carmen Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Viorica Zăstroiu, Mydo-Center, 1995–1997.
Pușcariu 1940	= Sextil Pușcariu: <i>Limba română</i> , I, <i>Privire generală</i> .

- SCL = *Studii și cercetări lingvistice*. [București], Editura Academiei. Institutul de Lingvistică din București. Anul I (1950), ș.u.
- Suciu 1989 = Emil Suciu, *Note (lexicale) și etimologice privitoare la unele împrumuturi din limba turcă*. V, în LR, XXXVIII, nr. 2, p. 91–95.
- Suciu 2000 = Emil Suciu, *Influența turcă în Contribuții la studiul limbii române literare, secolul al XVIII-lea (1688-1780)*. Coordonatori: Ion Gheție și Gheorghe Chivu, 153–190.
- Suciu, I, II = Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române*. I. Studiu monografic, 2009. II. *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*. 2010. București. Editura Academiei Române.
- Suciu 2011 = Emil Suciu, „Turcisme” în Transilvania în *Confluente lingvistice și filologice*, în Omagiu Profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani, coordonatori Oliviu Felecan, Daiana Felecan, Cluj-Napoca. Editura Mega, p. 255–263.
- ȘIO, I–III = Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii romane*. I. *Introducere* [= I]; II. *Vocabularul*. 1. *Vorbe populare* [= II]; 2. *Vorbe istorice. Împrumuturi literare – Indice general* [= III], București.
- ȘDU = Lazăr Șăineanu, *Dicționarul universal al limbei române*. Revăzut și adăogit la Ediția a VI-a, [Craiova], [1929].
- TDM, II = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1975.
- Tomescu, Gl. = Mircea Tomescu, *Glosar din județul Olt*. Slatina, Tipografia „Tiparul Oltului”, 1944 (Aspecte lingvistice și folclorice din județul Olt, II).

QUELQUES EMPRUNTS OPAQUES D’ORIGINE TURQUE
DANS LE VOCABULAIRE DE LA RÉGION DU SUD DE LA ROUMANIE

(Résumé)

L’article discute la situation de quelques mots empruntés du turc, retirés dans le lexique dialectal de la région du sud du pays où ils (sur)vivent par des modifications de forme et de sens.

Cuvinte cheie: derivat intern, semantism, variantă dialectală, vocabular regional.

Mots-clés: derivé interne, sémantisme, variante dialectale, vocabulaire régional.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*